

Paraziti ve vyjadřování

text **VÍT MICHALEC**

VLASTNĚ, PROSTĚ, jako, jaksi, vole... To je výčet některých z řady slov, která jsou v mnoha promluvách považována za výrazy parazitní, plevelné nebo vycpávkové. Setkáváme se s nimi dennodenně. Jsou to slova, která můžeme ve vyjadřování postrádat, jejich vypuštění nemá na srozumitelnost projevu žádný vliv. Mluvíčimu zpravidla slouží k získání času při formulování myšlenky nebo pomáhají při zaváhání. Nahrazují tak hezitační zvuky ehm, eee apod. a stejně jako ony vyplňují místa, která by jinak zůstala prázdná.

Množina těchto slov byla obohacena o slovo *jakoby*, kterým se to kolem nás jen hemží. Mnozi uživatelé češtiny mají obavy z negativního působení tohoto parazita a kladou si otázku, zdali je možné vůbec něco dělat pro jeho vymýcení.

Jakoby má ve své neparazitní podobě význam zdánlivosti, předstírání: tváří se jakoby vážně, ale očima se směje (jen předstírá, že je vážný). Pokud tedy budeme vnímat výpovědi mluvčího nadužívajícího slovo *jakoby*, aniž bychom si toto slůvko odmysleli, nabudeme dojmu, že myslí pravý opak toho, co chce ve skutečnosti říct. Po zápase jsem byl jakoby unavený - tzn., že ve skutečnosti jsem nebyl unavený, jen jsem to tak předstíral. Domluvil jsem se s ní, že se zítřa jakoby uvidíme - tedy neuvidíme se, bude to jen jako. Koupili jsme jakoby nové auto - tzn. bylo nové jen zdánlivě, ve skutečnosti bylo staré.

Zaplevelování mluvy slůvkem *jakoby* iniciovalo vznik příležitostně utvořeného podstatného jména *jakobýn*, což ovšem není stoupenec revolučního hnutí za Velké francouzské revoluce v čele s Dantonem, Maratem nebo Robespierrem (to by se psalo s „í“), ale výraz pro pojmenování toho, kdo ve svých projevech nadměrně užívá slovo *jakoby*. V databázi Českého národního korpusu bychom pak našli i další odvozená slova: *jakobýnista* a *jakobýnismus*. Až tak se projevuje jakobýnská rozpínavost.

A co vy? Patříte mezi jakobýny, nebo vám v žilách koluje modrá royalistická krev, která se odráží ve vašem vyjadřování? ●

Mgr. VÍT MICHALEC (*1979) vystudoval český a francouzský jazyk a literaturu na Pedagogické fakultě UK v Praze. V Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., se věnuje lexikologii a lexikografii. Je členem autorského kolektivu připravovaného *Akademického slovníku současné češtiny* (www.slovníkcestiny.cz).

Unavená matka Země

text **EVA BOBŮRKOVÁ**

POKLES světové porodnosti o pouhých 0,5 dítěte na ženu by mohl lidstvo vrátit do konce století na počet šest miliard. Naopak nárůst o 0,5 dítěte na ženu nás přivede na desivé číslo 16 miliard. To už je počet, který Země se svými zdroji vody, energie, surovin, potravin nemůže zvládnout. Kterou cestou se vydáme? Alan Weissman je u nás znám již jako autor velice úspěšné knihy *Svět bez nás* (*World without us*, česky 2008). V tomto myšlenkovém experimentu rozehrál hru, co by bylo, kdyby zničehonic z planety zmizel lidský druh. Jak rychle, či spíš překvapivě krátce by trvalo, než by se příroda znovu ujala vlády nad Zemí, zaplnila znovu místa, která člověk zastavěl či jinak přetvořil. Co by si vzali lidé s sebou (bez člověka by nepřežili například přešlechtění psi miláčkové). Jaké lidské výtvořby by zmizely jako první a jaké by svou stopu zanechaly nejdéle.

Nakladatelství Argo a Dokořán vydaly i další Weismanovu knihu *Odpočítávání s potitulem *Poslední naděje na budoucnost života na Zemi?* (v originále *Countdown: Our Lest, Best Hope for a Future on Earth?*). Autor v ní přichází s dalším myšlenkovým experimentem, bohužel už ale ne hypotetickým. Otázka, kterou si klade tentokrát, je zcela relevantní vzhledem ke stavu světa, životního prostředí a zní: „Jak udržet svět, ve kterém budeme i my?“*

Před 50 až 100 tisíci lety na Zemi žilo deset tisíc jedinců druhu *Homo sapiens*. V roce 1815 lidstvo dosáhlo populace ve výši jedné miliardy. Za dalších dvě stě let se tento počet zesedminásobil. I když se nenaplnily nejčernější předpovědi ze šedesátých let a populační růst se v mnoha zemích zpomalil, porodnost se snížila, setrvačností nás stále přibývá a Weisman varuje: V nejčernějším scénáři nás může být do konce století 16 miliard. Přitom je nás moc už teď. Vyčerpanost zdrojů ve všech koutech pevniny i moří, postupující klimatické změny i míra znečištění životního prostředí o tom dost hlasitě vypovídají.

A Weisman se ptá, co s tím. Putoval dva roky po více než dvaceti zemích. Ptal se odborníků na ekologii, demografii, výživu, lékařů, odborníků na plánované rodičovství, na pomoc rozvojovým zemím, církevních hodnostářů napříč světem. Hledal odpověď na otázky: Kolik lidí může žít na Zemi? Existuje příjatelný, nenásilný způsob, jak přesvědčit lidi

všech kultur, náboženství, národností, kmenů a politických systémů světa, že je nutné udržet či dokonce snížit počet lidí omezením našeho rozmnožování? Jak velký ekosystém je potřebný k tomu, aby lidé nevymřeli? Kolik živočišných i rostlinných druhů může ještě vymizet, aby to nebylo pro lidstvo fatální? Jakou ekonomickou strategii zvolíme, pokud se podaří zmenšit a později ustálit populaci - ekonomiku, která dokáže prosperovat, aniž by byla závislá na neustálém růstu?

První místo, kam Weisman za odpověďmi doputoval, je Izrael, stát vybudovaný „ze vzdoru a navzdory nenávisti“ a z velké části na poušti. V kapitole *Vyčerpaná země čtyř otázek* líčí, jak tíživý problém zde představuje úbytek vody a nárůst populace. Ale Arabové i ortodoxní Židé charedí zde dál vedou boj přes „ženské lůno“ s jednoduchou taktikou: Rozmnožováním. „Počet lidí, nacpaných mezi mořem a Jordánem, se do poloviny tohoto století téměř zdvojnásobí a dosáhne nejméně 21 milionů. Jejich potřeby by nedokázal uspokojit ani Ježíšův zázrak s chleby a rybami.“ Přesto se ale Weisman dočká od charedí Židovky a zároveň profesorky ekologie Rachel Ladaniové, této odpovědi: „Děti přivádí na svět Bůh. On pro ně místo najde... Nemusím nad tím uvažovat.“ Na druhou stranu se ale setkává i s jiným názorem, zde z úst mladé palestinské dívky Ayat, která žije již léta v uprchlickém táboře. Rozhodně nechce víc než dvě děti. „Všichni mí kamarádi mají plně zuby toho, že nás žije šest v jednom pokoji. A kdo si může dovolit tolik dětí? Život je drahý... Stejně do toho imámovi nic není.“

Po pouti Pákistánem, který se nyní nachází na hranici hladomoru a vyrůstají zde miliony frustrovaných mladých mužů, po cestě Indií, kde chudoba zavinila mimo jiné to, že do roku 2030 může mít tato země o pětinu více mužů než žen (kvůli potratům ženských plodů), po návštěvě vyčerpaného Thajska a tak dále se Weisman nemůže nezastavit v Číně.

Čína už si velkým hladomorem, při němž zemřelo 40 milionů lidí, prošla a růst počtu obyvatel zmírnila - díky drastické politice jednoho dítěte, která se začala uplatňovat v roce 1980. Tomuto kontroverznímu programu pod heslem „Matka Země je příliš unavená, aby užívala více dětí“, jeho vzniku a důsledkům se Weisman věnuje v kapitole

ALAN WEISMAN: Odpočítávání. Poslední naděje na budoucnost života na Zemi?

Argo a Dokořán, Praha 2015, 456 stran, přeložila Kateřina Kolářová, EAN: 9788025715956

Velká lidská zeď. Bez tohoto programu by bylo dnes Čínanů odhadem o dalších 400 milionů víc. I tak jsou kolem Pekingu vyschlá jezera a město bývá zahalené v jedovatém smogu, v provincii Kan-su se rozkládá prachová pánev bez stromů, Žlutá řeka je kriticky znečištěná, kvůli přehradě Žlutá soutěska bylo vystěhováno 1,3 milionu lidí, ale kolem roku 2030 by měla čínská populace dosáhnout vrcholu s počtem 1,5 miliardy a do roku 2100 by měla poklesnout znovu pod miliardu. Ale země se ocitá na prahu jiného závažného problému a důsledku „jednoho dítěte“ - populace stárne a o rodiče nemá kdo pečovat.

Problém, který už pár let řeší Japonsko, neboť jeho populace setrvale klesá (kapitola *Zmenšit se a prosperovat*). V roce 2006 poprvé zaznamenalo větší počet úmrtí než porodů. Do roku 2060 bude mít Japonsko znovu přibližně 86 milionů lidí, tedy počet obyvatel jako v roce 1950. Japonsko se stává laboratoří pro pokus snížit počet obyvatel planety na únosnou mez pro životní prostředí a zároveň zůstat prosperující zemí. A pro pokus stát se zemí, „kde zažijeme geriatrický mír“.

Na Weismanovy otázky rozhodně neexistují jednoduché odpovědi. Pokud vůbec existují. Cíl našeho snažení měl být podle něj tento: „Dosáhnout optimálního počtu lidí, kteří budou moci čerpat z přírodních zdrojů a recyklovat je takovým tempem, aby se stihaly obnovovat, vytvořit tak rovnováhu s planetou, která nás bude živit.“

Weisman není naivní, a ví, že k jeho dosažení je nutné změnit zdánlivě neměnné - nezvykat věčný ekonomický růst. Tato modla už se ukázala být falešnou, ale co udělat, abychom začali fungovat na jiném principu? „Na rozdíl od hnízdících ptáků či skupinek delfínů se nespokojíme s pouhou prosperitou.

Vždycky budeme chtít něco víc,“ připouští Weisman. A tak k optimistickému závěru „to půjde“ kniha rozhodně nedospívá.

Na přelidnění lidstva a hrozičí katastrofu upozorňoval Paul Ehrlich ve své knize *Populační bomba* z roku 1968, již Weisman hojně cituje. Mnoho ekonomů Ehrlichovy pesimistické odhady a návrhy na omezení populačního růstu odmítalo či přímo odsuzovalo, namítalo, že nedostatek potravin, energie, vody a dalších zdrojů vyřeší moderní technologie. To se do jisté míry stalo. Ehrlich tehdy také nepočítal s tím, že přijde „zelená revoluce“. Norman Borlaug za ni dostal Nobelovu cenu. Však také jeho zelené biotechnologie, nové odrůdy pšenice, nová hnojiva a pesticidy zabránily hladomoru v Indii a Pákistánu. Borlaug umožnil milionům lidí jíst a žít, ale on sám už tehdy varoval: „Potýkáme se se dvěma protichůdnými silami, kterými jsou vědecká moc výroby potravin a biologická moc lidské reprodukce.“ Vyzýval, aby „činitelé, bojující za zvýšení výroby potravin, a ti, bojující za regulaci počtu lidí“ spojili své síly.

Do jisté míry se to, alespoň v některých zemích, podařilo. Šíření myšlenky plánovaného rodičovství (a tedy různých forem antikoncepce) a dobrovolného omezení počtu dětí se potkalo s pokrokem medicíny a klesající dětskou úmrtností. Obecně se dá říci, že úspěch se dostavil tam, kde záležitost vzaly do rukou samy ženy. Dokonce třeba v Iránu. „Během posledních 25 let za závojem se počet dětí iránských žen propadl z osmi na méně než dvě.“ Tam, kde neumírají děti, kde je k dispozici antikoncepce a kde se dostává ženám vzdělání, tam ženy brzy začnou zastávat a prosazovat názor jako Ayat: „Jenom dvě.“

V Evropě zdánlivě nemusíme řešit žádné palčivé problémy jako v Izraeli, Indii nebo Číně. Míra reprodukce v některých zemích (Itálii, Španělsku) dokonce poklesla tak, že víc lidí umírá, než se rodí. Události posledních let nám však velmi silně připomínají, že se potížíům chudšího, vzdáleného světa nevyhneme. Pro Evropu rovněž platí to, co v závěru své nesporně velice poutavé knihy Weisman připomíná: „Zneškodňujeme populační bombu,“ píše, „problém spotřeby jsme však ještě zneškodňovat nezačali.“ ●

MARTIN GARDNER: Jakou barvu má medvěd? Nejlepší matematické a logické hádanky a logické hádanky Portál, Praha 2017, 176 stran

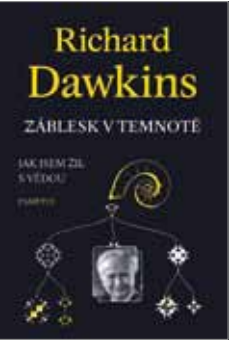
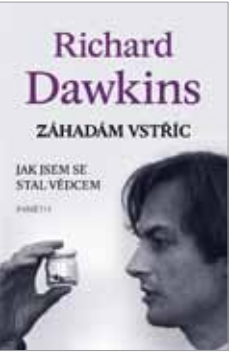

Výběr 65 matematických a logických hádanek pro pobavení z dílny známého popularizátora matematiky, autora více než 100 knih. Jak se Gardner kdesi vyjádřil, „Hádanka je v jistém smyslu modelem toho, co dělají všichni vědci - pokoušejí se vyřešit hádanky o podstatě vesmíru. Hádanky vás mohou zavést téměř do každého matematického odvětví.“ -ib-

RICHARD DAWKINS: Záhadam vstříc – Jak jsem se stal vědcem nakladatelství dybbuk, Praha 2015, 304 stran

RICHARD DAWKINS: Záblesk v temnotě – Jak jsem žil s vědou nakladatelství dybbuk, Praha 2015, 456 stran

Dvoudílné paměti evolučního biologa známého především jako autora *Sobečkého genu* stojí za přečtení nejen pro střípky z Dawkinsových setkání s významnými postavami vědy (převážně biology) druhé poloviny 20. a počátku 21. století. Zachycují také změny intelektuální atmosféry akademického života. -ib-

První číslo vyšlo 3. května 1871

vesmír

Redakční rada: prof. MUDr. M. Anděl (*medicina*) – RNDr. V. Cílek (*geologie*) – prof. RNDr. J. Černý (*biologie*) – prof. MUDr. F. Čiampor (*virologie*) – doc. RNDr. V. Ferák (*molekulární biologie*) – prof. RNDr. J. Fiegr (*biologie*) – doc. RNDr. D. Fyta (*biologie*) – RNDr. E. Ginter (*výživa*) – doc. Ing. I. M. Havel, Ph.D. (*kognitivní vědy*) – prof. RNDr. Z. Herman (*chemie, fyzikální chemie*) – prof. MUDr. C. Hřeštil (*medicina*) – Ing. F. Houdek (*vědní publicistika, chemie*) – Ing. M. Hudík, Ph.D. (*společenské vědy*) – doc. MUDr. Přemysl Jiruška (*neurofyzilogie*) – Mgr. J. Kolář, Ph.D. (*botanika*) – prof. RNDr. S. Komárek (*filozofie vědy*) – prof. RNDr. R. Kotecský (*fyzika, matematika*) – prof. RNDr. P. Kulhánek (*fyzika*) – doc. RNDr. J. Langer (*fyzika*) – prof. RNDr. O. Lapáček (*biochemie*) – doc. M. Lipoldová (*molekulární biologie*) – RNDr. V. Ložek (*paleontologie, geologie*) – prof. RNDr. J. Palouš (*astronomie*) – prof. Ing. J. Petr (*biologie*) – doc. P. Pokorný, Ph.D. (*paleontologie*) – prof. RNDr. J. Rothová, Ph.D. (*chemie, fyzikální chemie*) – Mgr. C. Říha, Ph.D. (*architektura, urbanismus*) – RNDr. J. Sádko (*botanika*) – prof. RNDr. P. Šlavíček, Ph.D. (*chemie*) – prof. Dr. D. Storch, Ph.D. (*ekologie*) – prof. Zuzana Storchová (*molekulární biologie*) – prof. MUDr. J. Syka (*lékařské vědy*) – RNDr. P. Šíma (*imunologie*) – prof. Dr. Ing. O. Šrámek (*geochemie, geologie*) – Mgr. J. Toman (*biologie*) – MUDr. J. Trnka, Ph.D. (*medicina*) – Mgr. M. Vácha, Ph.D. (*etika*) – doc. Ing. Z. Vašků (*zemědělství*) – prof. RNDr. B. Velický (*fyzika*) – Mgr. M. Větrovcová, Ph.D. (*matematika*) – prof. Ing. Š. Víšek (*molekulární biologie*) – prof. RNDr. F. Vyskočil (*fyzilogie*) – RNDr. V. Wagner (*fyzika*) – Mgr. P. Zouhar, Ph.D. (*fyzilogie*) – prof. RNDr. J. Zrzavý (*biologie*)

Inzerce: Stanislav Vaněk, mobil: 723 691 462, e-mail: vanek@vesmir.cz – Miluše Kukačková, mobil: 604 952 140, e-mail: kukackovavesmir@gmail.com, tel./fax: 475 211 639 – **Předplatné:** SEND Předplatné, P. O. Box 141, 140 21 Praha 4, tel.: 225 985 225, 777 333 370, 605 202 115, e-mail: send@send.cz, www.send.cz – předplatné na rok 970 Kč, předplatné na dva roky 1750 Kč, předplatné na půl roku 499 Kč, cena čísla ve volném prodeji 96Kč, cena jednoho čísla pro předplatitele 89Kč. **Administrativa:** Zora Góthová (gothova@vesmir.cz), tel.: 222 828 394. **Volný prodej:** Rozšiřují společnost PNS, a. s., v Slovenské republice rozšiřují (stánky prodej 5,30 €) pro předplatitele 5,10 €; Mediaprint-Kapa Pressgrosso, a. s., oddělení inej formy prodaja, Stará Vajnorská 9, P. O. BOX 183, 830 00 Bratislava, infoinka 0800 188 826, e-mail: info@ipredplatne.sk, objednavky@ipredplatne.sk; pro předplatitele 5,10 €; Magnet Press Slovakia, s. r. o., Šustekova 8, 851 04 Bratislava, tel.: 00421 (2) 67 201 931–33, fax: 67 201 910 a 20, 67 201 930, e-mail: magnet@press.sk. **Sazba:** Vesmír, s. r. o. (na skenech se podílí Thalia picta, s. r. o., Orebítiská 7, 130 00 Praha 3, tel./fax: 272 732 444). **Předtisková příprava a tisk:** Serifa, s. r. o., Jinonická 80, 158 00 Praha 5, tel. 257 290 405. **Redakční uzávěrka:** 4. 5. 2017, vychází 8. 6. 2017 – Vesmír vychází s podporou NČLF a Nadačního fondu AVAST.

Žádná část tohoto časopisu nesmí být kopírována a rozmnožována za účelem dalšího rozšiřování v jakékoli formě či jakýmkoli způsobem bez písemného souhlasu vlastníka autorských práv. Vydavatel nenese odpovědnost za údaje a názory autorů jednotlivých článků ani inzerce, včetně inzerce vkládané. Nevyžádané rukopisy nevracíme. VESMAD 96 (6) 309–372 (2017) 64 stran